Людмила Охоцька

Анотація: Реферат присвячений постаті Юліуша Словацького та деяким пунктам його творчості, на які сучасний український адресат, завдяки, між іншим, діяльності музею Юліуша Словацького, змушений був поглянути по-іншому через дещо несподівану призму пандемії та російсько-української війни XXI століття.

Як виявилося, Юліуш Словацький прикладом свого земного життя, залишаючись до кінця справжнім воїном світла, вірним ідеалам поета-месії, який за будь-яких обставин намагався робити те, що належало, навіть перебуваючи у іншому вимірі, може впливати на життєву позицію сучасних українців. Особливо – перед обличчям великих загроз, таких як пандемії та війни.

Ключові слова: Юліуш Словацький**,** месіанство, пандемія, російсько-українська війна, воїн світла, перемога, сила духу, листи до мами.

Adnotacja: Referat poświęcony jest postaci Juliusza Słowackiego i niektórym punktom jego twórczości, na które współczesny ukraiński odbiorca, m.in. dzięki działalności Muzeum Juliusza Słowackiego, zmuszony był spojrzeć inaczej przez nieco nieoczekiwany pryzmat pandemii i wojny rosyjsko-ukraińskiej XXI wieku.

Jak się okazało, Juliusz Słowacki przykładem swojego ziemskiego życia, pozostając do końca prawdziwym wojownikiem światła, wiernym ideałom poety-mesjasza, który w każdych okolicznościach starał się czynić to, co słuszne, nawet będąc w innym wymiarze, może wpływać

na pozycję życiową współczesnych Ukraińców. Zwłaszcza w obliczu poważnych zagrożeń, takich jak pandemie i wojny.

Słowa kluczowe: Juliusz Słowacki, mesjanizm, pandemia, wojna rosyjsko-ukraińska, wojownik światła, zwycięstwo, siła ducha, listy do matki.

Реферат, який представляю вашій увазі - це мої рефлексії, певні спостереження, а також дослідження як музейного працівника, людини, котра майже 20 років тому розпочала свою пригоду з Юліушем Словацьким. Це також відчуття людини, яка досить прискіпливо слідкувала за розвитком генія і як особистості, і як поета. Із поступовим поглибленням мого знайомства з Юліушем, перебуванням у його родинному гнізді, опікуванням цим будинком, Словацький, плоско приліплений до сухої стверджувальної фрази про те, що він «великим поетом був», все більше набирав чотиривимірних обрисів, аж врешті став живою людиною, із звичайними людськими потребами, мріями та амбіціями. Велетень Духа, чий пам'ятник стоїть на подвір'ї родинної садиби Словацьких, перетворився на когось, з ким можливі стали комунікація, порозуміння, діалог. Таким чином виконалася головна умова співіснування живих з померлими – визнання подібності між нами та ними і знаходження спільної мови. Якщо така співрозмова із Духами Великих, (і тут я повністю погоджуюся із Ярославом Римкевичем), із якихось причин перерветься, наша культура втрачає сенс, тому що ми, втрачаючи зв'язок із померлими, не знаємо, для чого живемо і як нам жити; а померлі Велетні Духа, з якими втинається діалог, і яким ми, живі, не озвучуємо, як і для чого мають жити після смерті, вмирають вдруге і назавжди.

Ось, можливо, і одна із причин, чому крокуючи щодня вулицями, якими ходив Юліуш 200 років тому, милуючись особливими кременецькими краєвидами, слухаючи дзвони храму Преображення Господнього, що, здається, легко і миттєво, переносять у інший вимір, неможливо не проводити паралелей між життям поета і сьогоденням. Тим паче, що Юліуш, який жив у бурхливий період перекроювання мапи Європи, у еру повстань і революцій, який багато працював над собою, усвідомлюючи унікальність своєї місії як поета та відчуваючи біль усього світу, пообіцяв у *Заповіті* - «Як Духом стану - я до них прилину **».** Поет обіцянку виконав. Він є з нами і серед нас. Особливо відчутно це в останні, лихі для України, роки. Варто додати, що Дух Юліуша, котрий радіє і страждає з нами, підтримує прикладом своїх прижиттєвих позицій, вірою у здобуття незалежності Батьківщини, перемогу її над загарбниками, відчутний не лише для нас, музейних працівників, кременчан – його бачать і далеко поза межами рідного міста геніального поета. Про що свідчить хоча б зовсім свіжий відеофільм Анни Гордієвської [1], з котрим учасники першої частини «Діалогу» могли познайомитися у Кременці 5

вересня 2023 року. Присутність Духа Словацького в його родинній колисці не є дивною чи випадковою, адже останні роки свого життя, починаючи від 1845, коли поет у листопаді зрозумів, що серйозно захворів на сухоти, і аж до смерті – Словацький мріяв повернутися у свій рідний Кременець, хотів спочити на Туницькому кладовищі біля дідуся і бабусі Янушевських. Поет сумував за містом свого дитинства. Він знав про його магічну силу. Кременець в певному сенсі можна назвати джерелом імагінацій генія, адже в останні роки життя його часто відвідували напрочуд містичні сни – здебільшого речі, околиці і особи, пов'язані із Кременцем, приходили до Словацького у дивному світлі, незвичному ракурсі та несподіваних проявах.

Ні для кого не є таємницею, що у червні минуло 3 роки українського карантину, запровадженого владою для боротьби з пандемією коронавірусної інфекції COVID – 19. Стрес, що охопив практично цілий світ на початку пандемії, вивільнив велику дозу креативності, рішучості та емоцій. Людство, приколисане ситістю і бурхливим розвитком високих технологій, прокинулося, витягуючи із закамарків пам'яті атаки чуми, холери та «іспанки», боротьба з якими дозволила не просто вижити, а й штовхати вперед колесо під назвою
progressus
.

 Під час пандемій змінювався світогляд, загострювалася людська вразливість, з'являлися літературні шедеври. Пам'ятаємо, зокрема, про Джованні Боккаччо з його *Декамероном*
- класикою італійської літератури – написаним безпосередньо під час чуми у 1348-1353 роках, чи про історичний роман Даніеля Дефо
Щоденник чумного року
, що відтворює події великої епідемії чуми у Лондоні 1665 року. Література романтизму пам'ятає про один із своїх шедеврів – поему
Подорож до Святої Землі з Неаполя
- твір Юліуша Словацького, написаний поетом після подорожі на Близький Схід, де йому довелося посидіти на карантині. Зрештою, і Неаполь, і Ліворно, звідки Словацький вирушив у 14-місячну подорож, були охоплені карантином.

Відомо, що за XIX сторіччя, у якому жив і творив, Юліуш Словацький відбулося п'ять пандемій холери, чотири з яких завдали удару Європі, зокрема, й призвели до тисяч смертей в Україні. Якраз під час другої холерної пандемії (1826-1837) Словацький зважився на довгу і небезпечну подорож по країнах Середземномор'я і Близького Сходу – Греції, Єгипті, Святій Землі, Лівії. Ані холера, яка наступала на п'яти в Італії, ані розбійні напади корсарів біля берегів Греції не злякали поета, котрий 24 серпня 1836 року о 12 годині ночі вирушив з Неаполя до Отранто, далі до Корфу – через Афіни – до

Александрії. До мами, в Кременець, від Юліуша летіли рядки листа, відправленого з Неаполя: «Побачу – нові країни, нових людей, буду жити поміж них, буде мене нести караван верблюдів, подумаю про смерть біля Господнього Гробу. Молитимусь там за тих, кого люблю, а потім із серцем, сповненим пам'яток і образів, повернуся до якоїсь тихої європейської самотності»[2]. (24 серпня 1836).

У грудні 1836 року, перед Різдвяними святами, Словацький, продовжуючи свою подорож, змушений був зупинитися між Сирією і Єгиптом – Мухаммед Алі наказав кожному бедуїнові, перетинаючому пустелю, відбути кільканадцятиденний карантин біля маленького містечка Ель-Аріш. Ось як описував цей момент поет у листі, який вислав мамі у Кременець з Бейруту 19 лютого 1837 року: «Уяви собі, моя дорога, що після 8 днів подорожі по пісках відведено нам на дванадцятиденний карантин піщану рівнину, гладеньку, як стіл, оточену довкола піщаними пагорбами і більше нічого. Визначено лишень місце, де мали стояти наші намети, обкреслено межу, яку ми не мали права перетинати – і залишено нас на ласку Божу. Однак, до маленького наметику, котрий був у нас із собою, додано нам ще два – один для нас, другий для людей [провідників і драгомана, які супроводжували Словацького і його товариша], але той останній настільки порваний, що там розпаношилося сонце. Довкола жодного помешкання, де можна було б сховатися у випадку дощу, одним словом, місце сумне, котрого тишу переривав лише далекий шум Середземного моря, а по двох інших сторонах горизонту видніли два сумні пальмові ліси»[3]. Юліуш немов відчував, що його і товаришів подорожі може спіткати лихо на цій незахищеній піщаній рівнині. Справді, у саму Вілію розпочалася страшна гроза, яка тривала 13 годин. Вітер засипав пісок всередину наметів, небо зчорніло від навалу хмар, пригнаних вихором від Червоного моря. Намети хитало, свічки гасли раз-у-раз – всі речі в наметах намокли від найгіршої в житті поета зливи. До самого ранку гриміло і блискало так близько, що, здавалося, прийшов кінець. А вранці довелося рятувати намети, бо, виявилося, що річка, яка перед тим зовсім зміліла, розлилася, затопивши прилеглі території. Різдво пройшло на висушуванні одягу та розбиванні наметів на найвищому піщаному пагорбі. Думками Юліуш був у найближчому місті, де можна було знайти дах над головою, тепло і їжу, проте, перебування на карантині не дозволяло цього. Пізніше Словацький дізнався, що ця страшна ніч, на протязі якої він кілька разів прощався із життям, принесла величезну розруху у Сирію, де землетрус зруйнував вщент декілька міст.

Перебування на карантині було нудним і гнітючим, проте, Юліуш використовував кожну можливість поспілкуватися із карантинним лікарем, італійським емігрантом – паном Стебле чи прогулятися у супроводі варти до моря, де можна було постояти, вслухаючись у шум хвиль. Біля моря, на могилі-піраміді з піску, блищала білим куполом мала гробниця Шеха – страшна, бо власне в її льохах складали померлих від чуми. Вечорами Словацький із товаришем сідали біля наметів та поринали у дивовижний, загадково орієнтальний світ розповідей свого драгомана Солімана – красивого араба із довгою бородою, який ще й часто, освітлений місячним сяйвом, співав для них арабські поеми. І

Соліман, і пан Стебле переповіли велику кількість історій, пов'язаних із чумою. Останній розказав Юліушеві про трагедію одного араба, котрий, перебуваючи на карантині, втратив усю сім'ю. Через рік у Флоренції з'явилася поема Словацького *Батько зачумлених* , перекладена згодом на 14 мов світу. (Перший український переклад *Батька зачумлених* , опублікований ще у далекому 1876 році, належить мовознавцю і письменнику Івану Григоровичу Верхратському). Надзвичайна вразливість поета-романтика та його геніальність поповнили духовну скарбницю людства твором, здатним розтопити найбільш заледеніле із сердець. В основу поеми лягла історія, дуже схожа до тієї, яку Словацький почув від лікаря-італійця. Батько зачумлених - це араб, котрий від власного імені представляє глибокі екзистенційні переживання людини, що змушена була віддати в смертельні обійми чуми одне за одним семеро дітей і дружину. Із дев'яти верблюдів, які поверталися додому після карантину, нав'юченим був лише – один. В поемі реалістичне все – людська смерть, батьківські біль і розпач, опис пустелі та навколишньої природи, контрастно байдужих до людського горя й сліз.

Щасливо повернувшись із багатомісячної небезпечної подорожі у Ліворно, відбувши там обов'язковий карантин, Юліуш Словацький передусім помчав відправити листа своїй мамі, Саломеї Словацькій, у Кременець. В листі писав, що всі незручності і негаразди подорожі перекрилися враженнями, пізнанням нового і незвіданого, таємничого. Греція, з її прекрасними руїнами, Єгипет, що подарував враження ще сильніші за грецькі, ніч біля Господнього Гробу, Мертве море, Вифлеєм, Назарет, Єрихон, Галілейське море, Кана Галілейська – настільки змінили світогляд поета, поглибили його релігійність та надали відтінків стосунку до Бога, що невдовзі Словацький вступить у новий період творчості – містичний. А поки - у листі – дякував мамі за її молитву, котра оберігала його під час подорожі і просив не хвилюватися за нього – адже холера, яка охопила Італію, панує в Неаполі, а у Ліворно її нема.

Пізніше третя холерна пандемія, яка тривала з 1846 по 1860 роки, і яка вважається найбільш смертельною – сягнула своїми щупальцями Кременця, збираючи смертельні жнива, де її останньою жертвою у 1855 році стала … Саломея Словацька. Мати великого поета після смерті сина у 1849 році присвятила себе опікуванню бідними і хворими.

Як можемо відслідкувати, Юліуш Словацький не лише не злякався холери, але й продовжував активне життя, даючи волю романтичному темпераменту і геніальному таланту. Тому й не дивно, що міг слугувати для нас, людей 21 століття, яскравим прикладом творчої еволюції у надскладних умовах ізоляції та перекриття доступу до того, що було звичне, із відомими алгоритмами дій. Культурна діяльність музею Юліуша

Словацького під час пандемії поповнилася ще одним рукавом дельти, яка з'єднувала нас із культурним океаном України і цілого світу, а саме - ми взяли участь у культурі партиципації в інтернет-ресурсах, активно створюючи власний контент – пости, відеоролики, – в яких пропагували, звичайно, поетичне слово генія-романтика Словацького, висвітлювали історію та значення Кременецького ліцею, Кременеччини та пов’язаних із нею як місцевих діячів культури, мистецтва та науки, так і великих метрів української літератури, як от Тарас Шевченко чи Леся Українка[4].

Для України пандемія змінилася страшнішим, значно смертельнішим, криваво-скорботним випробуванням – нав’язаною їй російсько-українською війною. Мільйони українців, в одну мить втративши дах над головою та усе, що надбали самі, і все, що здолали надбати їх предки, змушені були терміново виїхати поза межі країни або ж шукати прихистку на більш безпечних територіях держави. Схоже, рятуючись від всепроникних щупалець царської російської гідри, після упадку листопадового повстання у Варшаві, молодий Словацький писав у Кременець із Вроцлава (17 березня 1831 рік): «Мамо моя кохана, прекрасний край я покидаю і, можливо, вже ніколи не зможу сюди повернутися»[5]. Перед цим було декілька років варшавського життя поета, абсолютно незадоволеного своєю нудно-прозаїчною, зовсім неромантичною чиновницькою посадою, що асоціювалася йому із зеленим столиком та переписуванням документів; швидке підвищення по службі та пов’язані із цим непередбачувані формальності – Словацькому як російському підданому необхідно було впродовж восьми тижнів стати обивателем Польського Королівства, а він замість цього займався працею над новою поемою *Монах*. Після ночі 29 листопада Словацький перевтілюється у поета, який виконує, як сам вважав, свою національну службу для народу. Перший серед поетів, що складали пісні про листопадове повстання, Юліуш Словацький стає свого роду поетичним репортером, таким собі поетичним блогером з 19 ст., який миттєво, бо вже через декілька днів після вибуху повстання у *Гімні (Богородице! Діво!)* - першому творі на патріотичну тему - описує емоції події та коментує повстанську реальність, нав'язуючи до давнього патріотичного і релігійного символу, до пісні *Богородиці*. Про величезну популярність *Гімну* серед поляків свідчить факт опублікування твору вже 4 грудня 1830 року вперше у «Сумлінному полякові» («Polak Sumienny»), трохи згодом у «Польському кур’єрі» («Kurier

Polski
»), «Люблінському кур'єрі» («
Kurier
Lubelski
»). Тоді теж публікується
Ода до свободи
, а інші патріотичні твори Словацького -
Кулик
та
Пісня литовського легіону
– з'явилися друком у 1831 році. Сам поет, як і понад 10 тисяч поляків, що після придушення листопадового повстання царським урядом змушені були покинути Королівство, виїхав з Варшави 8 березня 1831 року.

Попереду його чекали роки вимушеної еміграції, надзвичайно плідна поетична праця. І мрія про незалежність польського народу, яку проніс Словацький у своєму серці до кінця життя, адже, навіть не зважаючи на наступне перевтілення Словацького-патріота на Словацького-містика, поет, витрачаючи останні сили, відібрані у нього важкою недугою, майже перед самою смертю, вирушає до Великопольщі, щоб взяти участь у повстанні – своїй останній фізичній спробі боротьби за незалежність Польщі.

У кожній відповідальній життєвій ситуації Юліуш сумлінно робив усе можливе, що від нього залежало, щоб приблизити перемогу. Коли 25 липня 1831 року до нього, спокійно попиваючого німецьку вранішню каву у дрезденській орендованій кімнаті, увійшов незнайомець, відрекомендувавшись Гоженським, та доручив Словацькому надзвичайно термінову і державної ваги справу – доставку листа генералові Емануелю де Груші у Лондон – поет вже через 3 години в накритій бричці на ресорах мчав у Париж. Їхав і вдень, і вночі, опираючись великим спокусам, як от хоча б зупинитися у Веймарі, місті Гете, щоб оглянути будинок автора «Фауста» та помилуватися самим містом, яке мало б у дечому нагадувати поетові рідний Кременець. У Франції купив нову бричку, оскільки попередня зламалася. Щоб переплисти канал Ла-Манш, найняв ціле судно, щоб не чекати цілу ніч, до ранку. У проміжку між 25 липня і 3 серпня спав лише 4 години. Мало не згорів у бричці через запалену сигару. Зате в листі до мами з 6 серпня написав: «Тепер можу черпати приємність, бо зробив річ великої ваги – те, що було в моїх силах…»[6].

Юліуш Словацький, одягнений завжди вишукано і зі смаком шляхтич, що отримав старанне аристократичне виховання та чудову сучасну освіту,а від Бога не один талант, не міг похвалитися богатирським здоров'ям, проте, сила його духу вражала. Поетичне слово Юліуша було твердим, як сталь, закликом до боротьби з царською Росією, дзвінким ляпасом для тих, хто посмів нівелювати цінність його поезії, а його самого, як

поета, прагнув знищити, відмовивши заслуженого місця на літературному Парнасі поруч із Міцкевичем, викликаючи Юліуша навіть на дуель. Поетичні рядки Словацького могли, мов батогом, палюче шмагати сарказмом та іронією. Відновлюючись після кожного вогню критики відродженим феніксом гордо заявляв : «І моя буде після смерті перемога!» або ж

«…

не піду з

вами оманливою дорогою. Піду деінде, і народ піде за мною!»

(

Беньовський

, 5 пісня). Навіть місяць перед смертю, будучи вичерпаним фізично, Юліуш відчуває себе воїном, що перебуває на службі у Бога. В листі з 4 березня 1849 року до дядька Теофіла пише: «Кілька днів тому я мав дуже сильні приступи (кашлю), коли по багато разів кров витікала з моїх вуст – (…) бачив зблизька я Господа мого і Бога мого, котрий хотів мене вже, як солдата, від Вас забрати і на інший, може важчий, пост, відкомандирувати. Я був готовий, і був веселий – а і тепер, повернений до здоров'я, я знову тішуся, що ще залишитися з Вами мені наказано»

[7]

.

Юліуш з 21 століття, гранітний, що сьогодні стоїть на подвір'ї садиби Словацьких у серпні 2023 року бачив 15 швидких смертоносних ракет, російських, які пролетіли над Кременцем під час однієї із чергових атак. Чи боявся він, чи відчував страх? Можливо… Не забуваймо, що Юліуш із 19 століття у Парижі, в лютому 1848, безстрашно ходив під кулями біля барикад, будучи впевненим, що, оскільки його земна місія не завершена, загинути він просто не може. Потім, коли цілий Париж висипався святково одягнений на вулиці, де проводив день і ніч, Словацький був разом з ними. Із поета-містика, працюючого над *Королем-Духом*, перетворився в людину дії, яка брала участь в усіх зборах і нарадах, часто виступаючи. Тоді ж з'явилася ідея поїхати у Познань, щоб взяти участь у повстанні. Повертаючись до гранітного Юліуша – чи стояв він варті свого родинного гнізда під час ракетної атаки? Стояв і стоїть на стороні світла у цій запеклій війні із темрявою, на варті загальнолюдських цінностей, нашої землі, культури.

Варто зауважити, що з початком війни у музеї Словацького досить збільшилася дитяча аудиторія. Маса зустрічей, майстер-класів, арт-терапій проведена була у нашому закладі місцевими митцями для внутрішньо переміщених осіб. Побільшало виставок власне дитячої творчості. До флеш-мобів, майстер-класів залучаємо молодь та підлітків, котрі охоче відгукуються на цікаві пропозиції. Музей бере участь у всеукраїнських акціях

єднання сердець, радо зустрічаючи відвідувачів із Запоріжжя чи Кривого Рогу. Дуже актуальними стали біографічно-показові екскурсії в часі війни, у яких ми розповідаємо, зокрема, про участь Юліуша у повстаннях, роль його поетичних патріотичних рядків, віру у месіанство Польщі та її перемогу над російським ворогом, що у світлі останніх трагічних подій відчитується екскурсантами по-іншому, підтримує мужність і віру у перемогу над численним та підступним загарбником, переконує у тому, що ми не самі у цій запеклій боротьбі.

Ми в тилу - кожен на своєму місці, виконуючи свою роботу якнайкраще, роблячи все, як Юліуш, що в наших силах, пропагуючи Словацького як поета, як незламного воїна світла, що вірив у переможну боротьбу, працюючи для культури, для розуміння того, що історія, яка має тенденцію повторюватися, вчить нас усіх, людство, вибирати інші, кращі стежки, які ведуть до творчих думок, творіння в широкому сенсі цього слова – приближаємо перемогу. І, можливо, як ніхто інший у цей час відчуваємо Духа Юліуша, який живе зовсім не у граніті, а серед нас – сміючись з нами і з нами плачучи, а ще, згідно із останніми рядками свого поетичного заповіту, із хліба з'їдачів - нас ангелами робить непомітно….

References

Ћosick F., *Juliusz Słowacki. Biografia Psychologiczna,* t. 1, Kraków i Warszawa 1897.

Rymkiewicz J. M., *Juliusz Słowacki pyta o godzinę,* Warszawa 1989.

Słowacki J., *Listy do matki,* opracowanie Zofia Krzyżanowska, Wrocław 1959.

Біографічна нотка

Людмила Охоцька - головний зберігач фондів музею Юліуша Словацького у Кременці від 2022 року. Науковий працівник музею з 2004 року. Викладач польської мови у Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії імені Тараса Шевченка у 2008-2015 роках.

[1] *Тут залишається дух Юліуша Словацького,* режисер зі Львова Анна Гордієвська.

[2] Переклад фрагменту листа – Людмила Охоцька.

[3] *Idem*

[4] Ширше про діяльність музею в часі пандемії розповіла старший науковий працівник Олена Гаськевич у відповідному дослідженні

[5] Переклад фрагменту листа – Людмила Охоцька.

[6] *Idem*

[7] *Idem*